

Totuus gnostilaisuudesta

Ilkka Pyysiäinen

Antti Marjanen (Ed.): *Was there a Gnostic religion?* Finnish Exegetical Society, Vandenhoeck & Ruprecht. 2005, 151 s.

Rakastamme salaliittoteorioita, koska muiden tekoja ja motiiveja koskeva salattu tieto kiehtoo. Kuka tappoi Kennedyn? Oliko George Bush etukäteen tietoinen syyskuun yhdennentoista päivän iskuista? Kuka oli syyllinen Bodomjärven murhiin? Salaliittoteoriat uhmaavat tällaisissa tapauksissa usein rationaalista ajattelua ja todistusaineistoa.

Salamyhkäisyys kohoaa vähintään toiseen potenssiin, kun kuvioon lisätään uskonto. Tämän tietää Dan Brown, jonka *Enkelit ja demonit* -romaanissa kuvattu illuminaattien salaliitto on kaikessa epäuskottavuudessaan huikea. Seuraavassa kirjassaan *da Vinci koodi* Brown keksi vielä rajumman salaisuuden: Jeesuksella oli Maria Magdaleenan kanssa lapsi, ja Nasaretilaisen jälkeläisiä elää vieläkin keskuudessamme. "Alkuperäinen" kristinusko ei ollutkaan sitä, mitä kirkot ovat meille opettaneet vaan ennemminkin *gnostilaisuutta* (kreikan sanasta *gnōsis*, 'tieto'). Sen tärkein apostoli oli Maria Magdaleena, nainen, joka ymmärsi Jeesuksen opetukset "täydellisesti". Katolinen kirkko edustaa suurta salaliittoa, joka on pyrkinyt tukahduttaman totuuden Jeesuksesta ja gnostilaisuudesta. Akatemiautkija Antti Marjasen toimittama

pieni artikkelikokoelma tarjoaa "gnostilaisuudesta" kuitenkin kiinnostavaa ja asiallista tutkimustietoa, kuten jo Marjasen väitöskirja Maria Magdaleenasta Nag Hammadin teksteissä (Brill 1996).

*

"Gnostilaisuuden" määrittelemisen ja itse ilmiön rajaaminen on tuottanut tutkijoille vaikeuksia. Michael Williams esitti 1996 ilmestyneessä teoksessaan, että koko käsitteestä tulisi luopua. Antti Marjasen toimittama teos *Was there a Gnostic religion?* on reaktio Williamsin kirjaan, ja sen avaa Marjasen johdannon jälkeen Williamsin artikkeli. Williamsin mukaan "gnostilaisuus" on tutkijoiden antiikin tekstilähteistä tekemä rekonstruktio, jolla ei ole riittävää historiallista pohjaa. Gnostilaisuutta on pyritty määrittelemään opiksi tai mytologiaksi, joka käänsi vallitsevat käsitykset ylösalaisin, jossa maailma ja ihmisruumis olivat jotakin alemman jumaluuden (demiurgin) luomaa pahaa, yksittäinen ihminen saattoi "pelastua" saavuttamalla tiedon omasta jumalallisesta alkuperästään, ja kaikki oli silti ennalta määrättyä. Eri lähteistä rekonstruoitu myytti ei kuitenkaan välttämättä edellytä, että oli olemassa erityinen "gnostilainen" liike ja ryhmäidentiteetti.

"Gnostilaisuutta" on myös pidetty parasii-

tina, joka sai elinvoimansa kristinuskosta, jonka sanoman se pyrki vääristämään. Varhaisimmat säilyneet tekstilähteet ovatkin pääosin kristittyjen kirkkoisien ”gnostilaisuutta” vastustavia tekstejä, joiden lainaamiin katkelmiin tietomme liikkeestä pitkään perustui. Alkuperäiset tekstit oli tuhottu harhaoppisina. Toisaalta myös sellaiset ei-kristilliset kirjoittajat kuin Plotinos ja Kelsos kritisoiivat ”gnostilaisuutta”. Kirkkoisä Kleemens Aleksandrialainen (n. 150–220) puolestaan näyttää erottaneen kristillisesti hyväksyttävän ja muun ”gnostilaisuuden”. Sittemmin vuonna 1945 löytyi Egyptin Nag Hammadista 52 kohtikielisiä tekstikäännöstä, joista suuri osa oli eri perustein ”gnostilaisiksi” luokiteltavia. Yhdessäkään tekstissä ei asianomaisten oppien kannattajista kuitenkaan käytetä ilmausta *gnostikoi*.

*

Williamsin suhteen toista äärilaitaa edustaa käsitys, että ”gnostilaisuus” oli kristinuskolle vaihtoehtoinen selvärajainen mytologia ja liike. Tällaista käsitystä näyttää ruokkineen moderni länsimainen ajatus eri ”uskonnoista” toisensa poissulkevinä oppikokonaisuuksina, ”uskontokuntina”, joihin voidaan kuulua vain yhteen kerrallaan. Kristinopin vastakohtaksi on tarvittu selkeästi rajattu ”harhaoppi”, jonka kristillisen totuuden sitten uskotaan voittaneen. Kirjassa Karen L. King esittää tämänsuuntaisen huomion, mutta Birger A. Pearson puolestaan vastustaa sitä omassa artikkelissaan. Pearson katsoo, että ”gnostilainen” mytologia” elää ja voi hyvin. Kristinuskosta vieraantuneet ovat usein nähneet ”gnostilaisuudessa” *da Vinci koodin* tapaan ”aidon ja alkuperäisen” totuuden, jonka

katolinen kirkko pimitti ja väärensä.

Todellisuus saattaa olla paljon arkisempi ja harmaampi. Hellenistisessä kulttuurissa monenkirjavat uskonnolliset uskomukset ja rituaalit kilpailivat ihmisten suosiosta usein vailloilla selkeitä rajoja. Myöhemmin ”gnostilaisiksi” nimettyjä käsityksiä löytyy myös Uuteen testamenttiin sisällytetyistä teksteistä eivätkä kaikki ”gnostilaisiksi” luokitellut opit ole kristinuskoon verrattuina niin radikaalisti erilaisia kuin jotkut ehkä mielellään voisivat. Sekä salatun viisauden että oikean evankeliumin etsijä joutuu helposti pettymään.

Karen King korostaakin (s. 107), että kaikki tietomme koskee ”gnostilaiseksi” luonnehdittuja uskomuksia ja että emme tiedä juuri mitään niitä mahdollisesti kannattaneista ryhmistä. On myös epäselvää, tulisiko nämä tekstit luokitella kristillisiksi, juutalaisiksi, köyhän miehen platonismiksi vai joksikin muuksi. King siteeraa hyväksyvästi Jonathan Z. Smithiä, jonka mukaan ”gnostilaisuus” oli vain jonkinlainen eri uskontoperinteiden sisäinen tyyliisuunta (*structural possibility*).

*

Katteettomat spekulatiot gnostilaisuuden kätkeystä viisaudesta tuskin loppuvat Marjasen toimittamaan kirjaan. Uskontohistoriallisessa tutkimuksessa ei sen sijaan voida ohittaa tätä teosta, joka on eräänlainen uudemman tutkimuksen välttämätön välitilinpäätös.

Kirjoittaja on uskontotieteen dosentti ja Helsingin yliopiston Tutkijakollegiumin tutkija.